

Вывучэнне, выкарыстанне і папулярызацыя нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей у музейнай дзейнасці

*Аналіз матэрыялаў анкетавання, праведзенага ў межах маніторынга дзейнасці па захаванню нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей, падрыхтаваны супрацоўнікамі Інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»
Каліноўскай А.Т., Гумінскай А.В.*

Інстытутам павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў» у верасні 2020 года быў праведзены збор і аналіз звестак аб вывучэнні, выкарыстанні і папулярызацыі нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей у музейнай дзейнасці. Маніторынг дзейнасці па захаванню нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей, уключаных у турыстычную дзейнасць праводзіцца ў мэтах ажыццяўлення План мерапрыемстваў Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь па развіццю культурна-пазнавальнага турызму, прынятага ў 2019 годзе.

Уключэнне ў музейную дзейнасць вывучэння і папулярызацыі нематэрыяльнай культурнай спадчыны прадугледжана Кодэксам Рэспублікі Беларусь аб культуры. Адпаведна артыкулу 154, музейная дзейнасць ажыццяўляецца ў мэтах забеспячэння агульнадаступнасці культурных каштоўнасцей айчынай і сусветнай культуры, выкарыстання іх для эстэтычнага выхавання і культурнага развіцця грамадзян і ўключае ў сябе культурна-асветную работу і культурна-адукацыйную дзейнасць, звязаную з нематэрыяльнымі гісторыка-культурнымі каштоўнасцямі, а таксама вывучэнне, выкарыстанне і папулярызацыю нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей адпаведна профілю музея. У артыкуле 159 падкрэсліваецца важнасць місіі музея, як сацыяльнага інстытута па захаванню і папулярызацыі матэрыяльнай і нематэрыяльнай культурнай спадчыны, нацыянальных культурных традыцый, у тым ліку традыцый народных мастацкіх рамёстваў, этнакультурнага і прыроднага асяроддзя.

Канвенцыя ЮНЕСКА аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны 2003 г. у паняцце нематэрыяльнай культурнай спадчыны, акрамя звычайў, форм падачы і выражэння, ведаў і навыкаў, уключае таксама звязаныя з імі інструменты, прадметы, артэфакты і культурныя прасторы, – прызнаныя супольнасцямі, групамі і асобнымі людзьмі ў якасці часткі іх культурнай спадчыны. Многія нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці маюць сваё матэрыяльнае ўвасабленне, асабліва беларусія традыцыйныя рамёсты, сучасныя формы аўдыя- і відэафіксацыі звычайў і абрадаў, выканальніцкіх мастацтваў дазваляе сабраць багаты матэрыял для цікавых музейных экспазіцый і інтэрактыўных праграм. Жывы, дынамічны характар нематэрыяльнай культурнай спадчыны забяспечвае яе пастаяннае ўзнаўленне, стварэнне новых,

але адпаведных старадаўнім тэхналогіям і звычаям прадметаў, матэрыялаў і інструментаў. Усё разам гэта дае багаты матэрыял для ажыццяўлення сучасных падыходаў да арганізацыі музейнай дзейнасці, прыцягнення наведвальнікаў і актыўнага ўключэння музейных устаноў у турыстычныя патокі.

Як паказаў аналіз ўключэння нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў турыстычную дзейнасць, толькі палова нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей можа актыўна выкарыстоўвацца ў турыстычных праграмах. Значная колькасць адметных праяў традыцыйнай культурнай спадчыны – гэта звычаі і абрады, веды і ўменні, не разлічаныя на шырокае кола наведвальнікаў. У такіх выпадках відавочная роля менавіта музеяў, асабліва краязнаўчага профілю, па адлюстраванню адметнасцей мясцовага культурнага жыцця, папулярызацыі ведаў пра сапраўдную культурную спадчыну і духоўныя каштоўнасці мясцовых супольнасцей.

Вылучаецца шэраг музеяў, якія даволі даўно сістэматычна займаюцца вывучэннем і творчай прэзентацыяй нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей сваёй мясцовасці. Іх дзейнасць можа служыць прыкладам выкарыстання рэсурсаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны для прыцягнення наведвальнікаў, стварэння адметнай экспазіцыйна-выставачнай прасторы і папулярызацыі нацыянальных культурных традыцый.

Брэсцкая вобласць

Дзяржаўная ўстанова культуры «Мотальскі музей народнай творчасці» Іванаўскага раёна вывучае і захоўвае нематэрыяльную гісторыка-культурную каштоўнасць «Вясельная каравайная традыцыя вёскі Моталь». У пастаяннай экспазіцыі музея ў Абрадавай залі размешчана экспазіцыя, дзе прадстаўлена Мотальскае вяселле і каравайная традыцыя. Адпаведныя выстаўкі па-за межамі музея былі прадстаўлены на абласных Дажынках ў г. Драгічын; на святкаванні Дня г. Іванава, на Міжнародным фестывалі фальклору «Мотальскія прысмакі». Наведвальнікам прапануюцца інтэрактыўныя музейныя праграмы і музейна-педагагічныя заняткі: абрады «Вясельны каравай», «Падзел караваю»; майстар-клас па вырабу кветак для вясельнага каравая; традыцыйныя святы «Трэці дзень вяселля. Апошняя вясельная вячэра», «Святыя вечары» (зімовы абрадавы цыкл), «Гуканне вясны» (веснавы цыкл), «Траецкія святы» (з дэгустацыяй пірагоў і мёду), «Мотальскія пірагі» (летні абрадавы цыкл); для маленькіх наведвальнікаў створана спецыяльная праграма «У гасцях у бабулі Алены», дзе яны ў форме гульні вывучаюць старажытныя народныя традыцыі.

Дзяржаўная ўстанова культуры «Музей народнай творчасці «Бездзежскі фартушок» Драгічынскага раёна актыўна працуе ў дзень правядзення вясновага абраду «Стрылка», прапануючы жыхарам і шматлікім гасцям аграгарадка наведванне музея, удзел у абрадавых карагодах, разнастайныя сяточныя забавы. У іншы час ладзяцца традыцыйныя музейныя святы «Гуканне вясны», «Чароўная купальская ноч» і іншыя.

Віцебская вобласць

Навукова-даследчая ўстанова культуры «Браслаўскае раённае аб'яднанне музеёў» займаецца вывучэннем і даследаваннем нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей «Традыцыйнае мастацтва маляваных дываноў Віцебскага Паазер'я», «Традыцыйная тэхналогія спіральнага пляцення», «Інсітнае (наіўнае) мастацтва Віцебшчыны». У Музеі традыцыйнай культуры частка экспазіцыі прысвечана саломапляценню і маляванкам. У 2019 годзе дзейнічала выстава «Жывая спадчына», прысвечаная нематэрыяльным гісторыка-культурным каштоўнасцям Браслаўскага раёна. У музеях для наведвальнікаў праводзяцца практыкумы па розных тэмах: выраб маляванкі метадам штампоўкі; тэхналогія спіральнага пляцення для вырабу саламянага посуду; тэхналогія пляцення саламянага капелюша і іншыя.

Дзяржаўнай ўстановай культуры «Глыбоцкі гісторыка-этнаграфічны музей» вядзецца вывучэнне сямі нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей, якія захоўваюцца ў раёне: «Тэхналогія прыгатавання традыцыйнай стравы «Клёцкі з душамі», «Традыцыйнае мастацтва маляваных дываноў Віцебскага Паазер'я», «Абрад «Насіць намётку» ў в.Папшычы», «Традыцыйная тэхналогія выпечкі жытняга хлеба», «Тэхналогія прыгатавання традыцыйнай стравы «Масляны баран», «Традыцыі інсітнага (наіўнага) мастацтва Віцебшчыны», «Мастацкія практыкі саломапляцення». У музеі прадстаўлены ўзоры традыцыйнага мастацтва маляванкі – маляваныя дываны народнага майстра Беларусі Святланы Скавырка. У 2017 годзе была рэалізавана мясцовая ініцыятыва «Стварэнне віртуальных падарожжаў па гісторыка-культурнай спадчыне рэгіёна» ў рамках праекта «Садзейнічанне развіццю на мясцовым узроўні ў Рэспубліцы Беларусь», які фінансуецца Еўрапейскім Саюзам і рэалізуецца Праграмай развіцця ААН (ПРААН). У рамках рэалізацыі ініцыятывы праведзены шэраг мерапрыемстваў: тэматычны семінар «Гісторыка-культурная спадчына Глыбоччыны», круглы стол «Без мінулага няма будучыні», этнавечарына «Госць не госць, а гаспадару – радасць» з удзелам замежных калектываў. Адным з вынікаў рэалізацыі ініцыятывы стала стварэнне музейнага інтэрнет-сайта «Гісторыка-культурная спадчына Глыбоцкага раёна» (<http://spadchyna.glubmusej.by/be/>), адзін з раздзелаў якога прысвечаны нематэрыяльным гісторыка-культурным каштоўнасцям Глыбоччыны. У 2019 годзе ў рамках абласнога плэнера маляваных дываноў «Райскі сад» Глыбоцкім гісторыка-этнаграфічным музеем арганізавана тэматычная выстава «Маляваныя сны». Супрацоўнікамі музея была падрыхтавана і праведзена медыялекцыя «Гісторыка-культурная спадчына рэгіёна», у якую ўключаны пытанні захавання і папулярызавання багатай нематэрыяльнай культурнай спадчыны раёна.

Установа культуры «Мастацка-этнаграфічны музей імя Я.Н.Драздовіча» у аг. Германавічы Шаркаўшчынскага раёна вядзе вывучэнне традыцыйнага мастацтва маляваных дываноў Віцебскага Паазер'я. Створана экспазіцыя «Жыццё і дзейнасць Я.Драздовіча». У 2019 годзе была арганізавана выстава

маляваных дываноў «Чароўны свет маляванак» з фондаў ДУК «Шаркаўшчынскі раённы цэнтр культуры». У 2018 годзе ў Шумілінскім гісторыка-краязнаўчым музеі была прадстаўлена выстава «Жывапісная паляна», дзе былі прадстаўлены творы мастакоў-аматараў – прадстаўнікоў найўнага мастацтва Шуміліншчыны, у 2019 годзе – выстава «Золата продкаў», прысвечаная мастацкім практыкам саломаліччэння. Для правядзення экскурсій з інтэрактыўнымі элементамі распрацавана і рэалізавана гульня «Збяры маляванку». Дзецям дашкольнага і школьнага ўзросту прапаноўваецца сабраць маляванку Язэпа Драздовіча, якая намалевана на 9 кубах. Такім чынам, дзеці знаёмяцца з шасцю маляванкамі мастака.

Гомельская вобласць

Дзяржаўная ўстанова культуры «Веткаўскі музей стараабрадніцтва і беларускіх традыцый ім. Ф. Г. Шклярава» мае багатую калекцыю ручнікоў і іншых ткацкіх вырабаў неглюбскай тэкстыльнай традыцыі, якая шырока прадстаўлена ў залах музея ў Ветцы і яго філіяла ў Гомелі. У 2020 г. ў філіяле Веткаўскага музея ў Гомелі адкрылася выстава «Як палюбіла, так і зрабіла!», прысвечаная 105-годдзю з дня нараджэння адной з самых выбітных неглюбскіх майстрых Марыі Паўлаўны Каўтуновай (1915 –1988). У музеі распрацаваны і рэалізуюцца інтэрактыўная адукацыйныя праграмы народнай творчасці, анлайн-лекторыі, праходзяць заняткі этна-клуба «Параскева», ладзіцца летнік традыцыйнага ткацтва «Кросенцы», ажыццяўляецца праект «Стройныя суботы» па вырабу традыцыйных строў уласнымі рукамі.

Дзяржаўная ўстанова «Лельчыцкі раённы краязнаўчы музей» на IV форум «Музеі Беларусі» у 2019 годзе прадставіў экспазіцыю «Лясное бортніцтва Беларусі на прыкладзе Лельчыцкага раёна», летам 2020 года ў музеі працавала выстава «Лясное бортніцтва».

Дзяржаўная ўстанова «Краязнаўчы музей г. Ельска» падрыхтаваў культурна-асветніцкую акцыю «Нашчадкам у спадчыну», у рамках міжнароднага Дня музеў, у межах якой адбылося знаёмства ўдзельнікаў з песеннай творчасцю аўтэнтычнага фальклорнага гурта в. Казлы, які захоўвае нематэрыяльную гісторыка-культурную каштоўнасць “Мясцовыя песенны стыль выканання традыцыйных абрадавых і пазаабрадавых твораў”.

Гродзенская вобласць

Установа культуры «Гудзевіцкі дзяржаўны літаратурна-краязнаўчы музей» вядзе актыўную дзейнасць па вывучэнню і захаванню тэхналогіі ткацтва падвойных дываноў, якой нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці. Лепшыя ўзор дываноў прадстаўлены ў пастаяннай экспазіцыі музея. Штогод рыхтуюцца выстаўкі «Ткань дзівосы» падчас працы летняй школы «Майстэрня падвойнага ткацтва», «Скарбы бабулінага куфра» на мерапрыемстве «Гудзевіцкі фэст. Купальскія таямніцы» і іншыя часовыя экспазіцыі. Кожны год у чэрвені аматараў ткацтва запрашае летняя школа «Майстэрня падвойнага ткацтва», якая працуе на базе музея.

Установа культуры «Гродзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей» арганізуе выстаўкі, прысвечаныя нематэрыяльным гісторыка-культурным каштоўнасцям вобласці. Традыцыйнае белаўзорыстае ткацтва Панямоння было шырока прадстаўлена на выстаўках «Ручнікі Панямоння» (2017) і «Шляхам традыцый: берарускі ручнік» (2019). Адметным рамёствам Гродзеншчыны была прысвечана выстаўка «Жывая спадчына роднай зямлі» (2019).

Установа культуры «Гродзенскі дзяржаўны музей гісторыі рэлігіі» стаў пляцоўкай для двух выставак, арганізаваных у межах праекта «Культурная спадчына па абодва бакі мяжы» Праграмы транспамежнага супрацоўніцтва «Латвія–Літва–Беларусь 2014–2020». Выстаўкі былі сфарміраваны са збораў музея і Цэнтра культуры г. Друскінінкай (Літоўская Рэспубліка). Падчас выстаўкі «Велікоднае сугучча. Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва беларуска-літоўскага памежжа» праходзілі майстар-класы па роспісу велікодных яек, адметная традыцыя роспісу якіх захоўваецца ў Гродзенскім раёне. Выстаўка «Мастацтва Кагрініаі/Менас выцінанкі» суправаджалася правядзеннем майстар-класа па вырабу выцінанак-выбіванак – гэта рамяство на Гродзеншчыне таксама мае статус гісторыка-культурай каштоўнасці.

У Навагрудскім гістарычна-краязнаўчым музеі багата прадстаўлены мясцовыя выбіванкі ў раздзеле экспазіцыі «Сялянская хата», а майстар-класы для дзяцей і дарослых па вырабу папяровых карункаў праходзяць у межах аднайменных музейных заняткаў.

Музейна-педагагічныя заняткі «Нашчадкам ў спадчыну» у Мастоўскім дзяржаўным музеі «Лес і чалавек» знаёмяць з нематэрыяльнымі гісторыка-культурнымі каштоўнасцямі раёна, да якіх адносяцца «Мясцовы танец “Котчынская кадрыля», «Традыцыйная тэхналогія ткацтва падвойных дываноў». У Слоніўскім раённым краязнаўчым музеі імя І.І.Стаброўскага у музейныя заняткі «Вытокі народных традыцый», «Беларуская хата дабром багата» уключаны веды і навывкі па прыгатаванню Паўлаўскіх караваяў і іншай каляндарна-абрадавая выпечкі.

Магілёўская вобласць

Дзяржаўная ўстанова культуры «Дрыбінскі раённы гісторыка-этнаграфічны музей» працяглы час паспяхова дзейнічае ў напрамку вывучэння і папулярызацыі нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей «Творчасць майстроў-шапавалаў» і «Традыцыйная тэхналогія пляцення лапцёў», якія грунтоўна прадстаўлены ў экспазіцыі музея і служаць асновай для вялікай колькасці музейных праектаў. Штогод праходзяць разнастайныя выстаўкі: «Шапавальства – сучасны погляд», «Дрыбін – шапавальскі край», «Шапавальскі падворак», «Дрыбінскія бусавы», «Шапавальскі гасцінец», «Таямніцы і загадкі шапавалаў», «Дрыбіншчына майстравая» і іншыя. Распрацаваны цыкл музейна-педагагічных заняткаў: «У гасцях у дзедка Мацея», «Народныя рамёствы і промыслы Дрыбінскага раёна», «Востраў майстроў», «Лапатак з музея», «Жылі-былі два капялюшы» «Майстэрня шапавалаў». Праходзіць музейнае свята «Дзень валёнка».

Дзяржаўная ўстанова культуры «Горацкі раённы гісторыка-этнаграфічны музей» прадстаўляе багатую спадчыну мясцовых майстроў саломалляцтва, арганізуе творчыя сустрэчы горацкіх майстроў з вучнямі сярэдніх школ і студэнтамі установы адукацыі «Беларуская дзяржаўная сельскагаспадарчая акадэмія». У культурна-масавых мерапрыемствах музея прымае ўдзел аўтэнтычны фальклорны ансамбль «Паршынскія зоры», які з'яўляецца носьбітам нематэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасці «Спеўная традыцыя выканання хрэсьбінных і вясельных песень».

Дзяржаўная ўстанова «Круглянскі раённы гісторыка-краязнаўчы музей» многа ўвагі надае забеспячэнню нагляднасці і папулярызаванні ведаў аб творчасці майстра Харкевіча А.А. па тэхналогіі вырабу драўляных музычных народных інструментаў, якой нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці. Шматлікія выстаўкі ў музеі адлюстроўваюць розныя бакі дзейнасці майстра і яго рамяства: «Музычныя гукі дрэва», «Майстра умелыя рукі», «Як на дудцы заіграю...», «Драўляных спраў майстар». Серыя тэматычных выстаў «Музычных спраў майстар» прайшла па аддаленых населеных пунктах Круглянскага раёна. Ажыццяўляецца музейны праект «Музычных спраў майстар». аўдыторыя якога з'яўляюцца наведвальнікі музея, выхаванцы дашкольных і школьных агульнаадукацыйных устаноў раёна, удзельнікі клубаў «Яшчэ не вечар» і «Гутарка». Рэалізацыя праекта ўключае ў сябе: правядзенне тэматычных музейна-педагагічных заняткаў, гутарак, майстар-класаў па вырабе музычных інструментаў, вечароў-сустрэч з майстрам, выстаў майстра, выязных выстаў з установай культуры «Аўтаклуб» у маланаселеных пунктах раёна; правядзенне выязных экскурсій у майстэрню майстра Харкевіча А.А., прагляд відэафільма пра майстра; стварэнне фота-прэзентацый «Беларускія народныя інструменты». Актыўна выкарыстоўваецца такая форма работы, як «Музей у чамадане» для работы з дзіцячымі садамі, у якіх праводзяцца музейна-педагагічныя заняткі «Драўляныя музычныя інструменты», «Музычныя гукі дрэва». З пачаткам летніх канікул музей працуе па праекце «Музей у кожны двор», у рамках якога таксама дзеці знаёмяцца з драўлянымі музычнымі інструментамі і спрабуюць іграць на іх.

Амаль ва ўсіх раённых музеях Магілёўскай вобласці можна пазнаёміцца з мясцовымі праявамі нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якім нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці.

У **Мінскай вобласці** заслугоўвае ўвагі дзейнасць дзяржаўнай установы «Уздзенскі раённы гісторыка-краязнаўчы музей» па захаванню выканальніцкага майстэрства ў жанры казкавай прозы Л.М.Цыбульскай, якой ужо няма ў жывых, але казачнае майстэрства працягваецца сучаснымі апавядальнікамі. Матэрыялы пра казачніцу экспанаваліся музеем на выстаўках «На зямлі маеі блізкай і знаёмай» (2017), «Радзіма – казачны мой кут» (2018), «Мой родны кут – выток натхнення» (2019). «Зямля, дзе пачаўся твой лёс» (2020). У музеі праводзяцца мерапрыемствы з выкарыстаннем матэрыялаў па творчасці Л.М. Цыбульскай: падарожжа ў Краіну Ведаў «Школа казачных навук»; музейны занятак

«З глыбінняў памяці»; майстар-клас па складанні казак і вершаў «Казачная навука»; інтэрактыўны тэатр «Хата багата»; літаратурная гульня «Ведаеш – адказвай, не ведаеш – паслухай», гісторыка-біяграфічныя экскурсіі па месцах, дзе нарадзіліся знакамітыя людзі Уздзеншчыны «Сэрцам адданыя роднай зямлі», «Ганарымся спадчынай роднага краю».

Пэўная інфармацыя пра нематэрыяльныя гісторыка-культурнай каштоўнасці сустракаецца і іншых раённых музеях Міншчыны, сярод якіх Капыльскі раённы краязнаўчы музей, Старадарожскі гісторыка-этнаграфічны музей, Мядзельскі музей народнай славы, Вілейскі краязнаўчы музей, Івянецкі музей традыцыйнай культуры.

Рэалізуючы культурна-адукацыйныя праекты ў сферы нематэрыяльнай культурнай спадчыны музеі Рэспублікі Беларусь спрыяюць перадачы гэтай спадчыны, яе актуалізацыі і захаванню. У новых пакаленняў дзяцей і моладзі назапашваюцца веды аб традыцыйнай культуры беларусаў, неабходныя для фарміравання на іх падставе нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці. На думку маладога навукоўца, кандыдата гістарычных навук Філіпчыка Д.У., які прысвяціў дысертацыйнае даследаванне нематэрыяльнай культурнай спадчыне ў дзяржаўных музеях Рэспублікі Беларусь, уключэнне нематэрыяльнай спадчыны ў поле музейнай дзейнасці спрыяе не толькі яе захаванню, але і ўзбагачае музеі новымі формамі культурна-адукацыйнай работы, нетыповымі выставачнымі і экспазіцыйнымі праектамі, што прыводзіць да павышэння турыстычнай атрактыўнасці як асобных музеяў, так і цэлых рэгіёнаў. Гэта ў сваю чаргу спрыяе павышэнню колькасці наведванняў музеяў, атрымання эканамічнага эфекту ад турызму, актуалізацыі нематэрыяльнай спадчыны і ўстойліваму развіццю рэгіёнаў.

Матэрыялы для аналізу падрыхтавалі дзяржаўныя ўстановы культуры
[Брэсцкі абласны грамадска-культурны цэнтр](http://okcbrest.by/) (<http://okcbrest.by/>),
[Віцебскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці](https://omcnt.by/) (<https://omcnt.by/>),
[Гродзенскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці](http://gromc.by/) (<http://gromc.by/>),
[Магілёўскі абласны метадычны цэнтр народнай творчасці і культурна-асветнай работы](http://mogomc.by/) (<http://mogomc.by/>),
[Мінскі абласны цэнтр народнай творчасці](https://cultur.by/) (<https://cultur.by/>),
іншыя абласныя і раённыя арганізацыі культуры.

Выказваем вялікую падзяку за ўдзел у анкетаванні!